

21254

Del I (s.1-95)

UPPLAND

=====

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

Film

1/6 1951

Tamm-Götlind, Märta, 1951

15/6 "

Uppteckningar från Österby bruk.

3+181 bl.4:o

Fotografier tagna av Johan Götlind

6 fotogr.

acc. 21254.

1

Österby bruk

Uppteckningar av Märta Tamm-Götlind

Österby bruk
Märta Tamm-Götlind
1954

Innehåll

II

Österby bruk blad	3
Byggnader	9
Dammar	13
P.A. Tamm	14
Gammel-Nådan	30
Gustaf Tamm m.m.	32
"Bruket"	37
Kolareo.kolkörare	60
Vallonspråk	62
Stallpersonal e.d.	65
Midssommar	67
Dans och lek	85
Jul	92
Kyrka, skola o.d.	95
Bröllop o.d.	104
Vardagsliv	107
Barnsäd	133
Gatboden	137

Jordbruket	139
Nödår	141
Bränneri	144
Trädgården	146
Gångled	148
Sjukvård	149
Hantverk	153
Bruksjägare, fiskare	156
Varg	162
Skarpskyttar, godtempl	165
Postgång	168
Skrock	169
Bruksfolk	170
Folkbibliotek	183

Österby är troligen det rikaste av de uppsvenska vällonbruken och har skildrats eller nämnts i tryck upprepade gånger. Särskilt kan nämnas Per Pehrsson: Ur Österby bruks och vällonernas krönika Upl Fornmin.för t. IV 1899.

Ett av de finaste dokumenten där är en gammal mästerneds testamente till "Dig min unge bror" = hans efterträdare i smedjan.

Ett äreminne över pliktuppfyllelse och kunnighet i yrket.

Österbyfolket visar stark hembygdeskänsla och känner sig varaktig i särklass. Därför har folktraditionerna levat och frodats i generationer, fast man nog kan riskera, att de bleknar i nutidens sjudande industriella liv vid det gamla bruket.

Den följande uppteckningen innehåller till det allra mesta verkligt råmaterial, uppteckningar gjorda bland österbybor vid upprepade tillfällen, ex 1932, 1936 (=det mesta) samt mera på slutet av 1930-talet och även en del på 40-talet. Uppgifterna ha ibland kompletterats med brevcitat o.d. Pehr Adolf Tamm var upptecknarens farfarsfar.

Utgåva i maj 1951

Märta Tamm-Götlind

De viktigaste meddelarna

2

Österby

2

Mästerräckaren Clas Johan Gauffin f. 1860

Hans son Clas Abraham Gauffin f. 1885, mästern i åttonde led

Skomakare C.F. Hägglund f. 1850

fru Mina Hägg f. 1867

Mästern smältaren Carl Hägg f. 1871

Stålverksförman Wilhelm Bergström f. 1870

Förman Joh. Sten f. 1887

Frk Carolina Anjou f. 1858 1852

Fru Clara Gille f. 1848

Fru Hilma de Faire f. 1867

Fru Lotten Forsberg, dotter till brukssadelmakaren f. 1871

Fru Anna Lönn f. 1863

Kamrer Carl Warfvinge f. 1888

Frk Anna Lindman f. 1859

Dr. C. Sahlin, Ing Arvid Gumaelius, överingenjör Kjell Åkerhjelm m.fl.

1888
M. Tamm-Götlind
UPL

Österby i särklass.

Det förefaller, såm om Österby av folket i bygden betraktades som ett bruk i särklass.

Fru Anna Lönn, f. i Dannemora 1863, borrsmedsdotter sade därom: Österby stod litet framom de andra. Det var mera stämning över herna där.

Valloner har sinne för det gladare och lättare.

Gimo har litet valloner, men är mera likt Dannemora.

Dannemora hade mera dyster prägel än Österby på den tiden.

Stora krav på Österby-bor

6
Mina Hägg, f 67 berättade att hennes mor, som varit Gammel-Tammens trädgårdspiga, brukade tala om utomsfolk, när någon gjort något fuffens. Det kunde ju inte vara Österbybor.

1712X utomfolk
1712X utomfolk
1712X utomfolk

7

5

Österby
Manus 5

Ett manuskript om en del förhållanden på Österby, delvis romantiserade, finns författat av Johan de Faire. Det har varit till låns på Tekniska Museet, men återfordrats av sonen.

1876 blev Österby aktiebolag

Efter Gustaf Tamm blev Achates Lindman brukets disponent, f. 1826
disponent där till o. 1896, far till politikern Arvid Lindman. X

1916 köptes Österby av Gimo bruk. Numera drivs det av Fagersta-
koncernen . Det är ett levande bruk, som växer och utvecklas

X Efter Lindman blev brukspatron Strömberg disponent i många år.

Jr. Polak 20!

1900

9

Österby slott i orten alltid kallat "herrgården".

7

Österby

byggnader I

Österby herrgård, egentligen ett slott, fast det sällan kallas så.

Det har helt varit spånlagt,

Somliga har sagt, att det varit belagt med ekspån liksom kapellet.

Andra säger björk-spån, som gjorts för hand och skulle kostat

1 kr styck enl gamle Gauffin.

Numera är det plåt överst men spån åt gavlarna.

Den ståtliga byggnaden lär vara uppförd på familjen Gills tid på 1700-talet av murarmästaren Elias Kessler, som även byggt Hargs herrgård (Se G. Selling i Nord. Mus. o Skansens årsbok 1934)

Den har en mycket vacker flygel med präktiga rum samt en flygel, som utgör brukskyrkan.

Folktraditionen påstår, att herrskaperne förr lät spanna för häst och ^kpage för att föras de få stegen från herrgårdsbyggnaden el. flygeln över gården till kyrkans ingång från vägen.

Herrgårdsbyggnaden lär innehålla 39 rum.

10

Vackrast i stilen av bruksbyggnaderna är utan fråga den gamla
vällonsmedjan, som numera är museum, märkt 1794.

8

Österby

Byggnader 2

Gamla kontorsbyggnaden är uppförd i ädel stil, bruksklockan i
sin stapel är ståtlig, och bruksgatorna prydliga. De senare dock
ej så påfallande vackra som vid en del andra bruk, som ex. Söderfors
el. Forsmark. En och annan bostad från Gammel-Tammens tid har
dock påfallande ädla proportioner, och de rappade ladugårdarna
är pryfliga från samma tid.

Gamla klensmedjan är numera samlingslokal och används för en skolklass. Byggnader 3

Där har även varit sadelmakarverkstad och glasmästeri.

På P.A.Tamms första tid vid bruket fanns en masugn, som av honom revs, ty han ansåg, att den drog för mycket av brukets skogar.

Dessutom rev han den ena av de två hämmersmedjorna.

I stället lät han ^{där} anrätta ett bränneri, som slopades 1854

Den nedre masugnen blev ombyggd till kolkugn.

Den stod, där nuvarande brännstålsugnarna stå och nedre hammarn, där nuvarande knivfabriken är lagd (Enl uppgifter 1933)

12

10

Klockstapeln vid "torget"

Österby

Liksom vid de flesta andra bruk står vid Österby en klocksta-
 pel mitt i bruket. Klockan lär vara från 1600-talet enl. gamle
Gauffin. Här lades klockspånen om 1905.
 Troligen spån av björk, men på slottet och kapellet av ek.

Byggnader 4

Dammarna vid bruket

Österby

Enl, gamle Gauffin hade Stordammen endast tillopp av källor och skogsvatten. Ingen å. Men Stordammen är en präktig skogssjö, vars högvatten förr var hotande för översvämning.

Dammar

Nu mera är där anlagda många moderna möjligheter för bad.

Men redan 1826 talade brukspatron Tamm om att bygga badhus vid Stor-dammen., enl. brev till inspektoren.

Närmst nedanför Stordammen ligger Oppdammen och intill själva herrgårdsparken ligger Herrgårdsdammen. Därinvid lät P.A. Tamm uppföra en minnesvård för mostern Anna Johanna Grill, genom vilken han kom till Österby.

Pehr Adolf Tamm--brukspatron på Österby i 54 år:1802-1856

Österby

P.A.Tamm/

Österby bruks historia under den patriarkaliska tiden är oupplösligen knuten till Pehr Adolf Tamm f. i Göteborg med namnet Tham 1874, död på Österby 1856. Han spelade såpass stor roll vid bruket under sitt 54-åriga regemente, att det bland folket ännu går historier och legender om honom. De minns honom mest som den gamle: Gammel-Pern, Gammel-Pelle, gamla baron o.s.v.

Man kan helt enkelt inte fått förstå Österby folkminnen utan att veta något om denne kraftkarl.

Han hade hamnat vid Uppsala universitet vid 14 års ålder för att studera kemi o.d. men kallades ut i Gustav III:s finska krig vid 16 år, var med om ett skeppsbrott inom flottan och fick en utmärkelse efter slaget vid Svensksund. På ~~den tiden~~ var han löjtnant vid kungens Kyrassierregemente, Gustav IV Adolfs tid

men fortsatte tidvis sina studier i Uppsala, egentligen i kemi och fysik.

Som adelsman deltog han i riksdagen i Norrköping 1800 och ansåg kungen och adelns lantmannaparti ~~att~~ behandlade någon viktig fråga

direkt olagligt. Tham sällades sig till oppositionen med Hans Hierta i spetsen och avsåde sig tillsammans med denne och en Cederström adelskapet och därmed riksdagsmannaskapet. Hierta skrev sig därefter som bekant Järta, Cederström Clason och Tham stavade sitt namn Tamm. Han blev alltså stamfader till hela den släktgren, som bär det namnet.

Det sägs, att kungen "högst onådigt" betraktade Tamms officerskall. Han måste ta avsked ur kungens kyrassierer, där medlemmarna borde tillhöra adeln.

Här vidtar sägnerna. Historien förmåler ingenting bestämt om hur hans avsked gestaltades, men på Österby har berättats rätt fantastiska saker. Att Tamm skulle ha fått springa gatlopp och blivit sparkad och att han tagit sin häst och i sporrsträck drivit den norrut genom hela Uppland till Söderfors, där mostern Anna Johanna Grill residerade vid bruket. Vid grindarastupade hästen, enligt folkäggen.

Och från den tiden började för P.A. Tamm en alldeles ny livsfas --- han blev brukskerl och ~~högskole~~ ~~högskole~~ och tjäl.

16
Mostern lät 1801 inropa Österby bruk på en auktion. Det hade genomgått en del öden under Grilliska släktens regim.

14

Österby

P.A. Tamm 3

1802 blev P.A. Tamm brukets förvaltare, förvärvade småningom genom arv och köp allt större delar av bruket. 1809 dog Anna Johanna Grill och har av systersonen fått minnesmärke i bruksparken.

1823 var Tamm ensam ägare till hela Österby bruk med delar av andra bruk och egendomar, som han undan för undan förvärvade.

Sina kemiska kunskaper ökade han och tillämpade i studiet av järnet. Både i fråga om brukshanteringen och på jordbrukets område måste han ha varit ovanligt företagsam och initiativrik.

Ingeniör Arvid Gumaelius, som länge verkade på Österby i ansvarsfull ställning, skrev om honom 1933 i julpublikationen "Brukskoncerten", Fagersta följande: "Under dennes kraftfulla och framsynta ledning började en ny period i Österby utvecklingshistoria. Bruket genomgick en verklig rationalisering."

Han var mycket verksam inom Järnkontoret och invaldes 1824 i vetenskapsakademien, vars preses han var 1834.

Han var med om att stifta Lantbruksakademien 1812, var där vice

ordf.till sin död o.hedersledamot från 1848.

Ävenså hedersledamot av Vetenskaps societeten i Uppsala 1849.

I Lantbruksakademiens annaler 1816 har Tamm en ingående och intressant uppsats om norra Upplands natur-och kulturförhållanden, och han var med om att stifta Uppsala läns hushållningssällskap 1814 o.s.v.Som prisdomare i länets första plöjningstävlingar skrev han roliga och drastiska brev.Det var 1841 och många följande år.Hans många brev till slakten och till brukets tjänstemän m.fl. är mycket detaljerade och innehålla mycket av den tidens kulturhistoria.Ett och annat citat har medtagits i det följande för att belysa vissa situationer .

År 1826 mottog Tamm nytt adelskap och blev åter medlem av riksdagens adelsstånd,vilket då torde ha varit av stort intresse för en så allmänintresserad man.Det var sådant adelskap där skulden endast tillkommer äldste sonen till huvudmannen.

Han blev god vän med det nya kungahuset--skötte CarlXIV. Johans lantegendomar i Uppland och blev av denne baroniserad 1841.

Därför blev han i folkets mun spöringom mest "gamla baron".

Österby
P.A.Tamm 6

Punktlig ända till pedanteri kunde han ibland låta sitt ekig-
 page vänta vid brukets grindar eller i någon utkant till det
 klockslag han bestämt för sin hemkomst. Han fordrade också punkt-
 lighet av sina underlydande och höll alla trådar i sin hand, liksom
 han kände varenda en av brukets folk. De visste, att han höll på
 dem. Gamla Mina Hägg berättade, att han brukat med bmt tonfall tala
 om "mins valloner". Han var ytterligt barnkär och hade ofta hu-
 set fullt med barnbarn, som ibland blev honom väl "bullrande".

En gång om året var han satt ur spelet: det var under förbere-
 delserna till hans födelsedag den 2 januari, då släkt och resande
 "grannar" (miltals ifrån) tillsammans med bruksfolket hyllade
 honom med olika upptåg och utklädningar, varvid då och då österby-
 borna medverkade. Någon av herrgårdens betjänter var då ^{ibland} en slags
 regissör.

Under de svåra nödtider han fick uppleva, var han uppfinningsrik
 i att skapa fram arbetsmöjligheter: byggde vägar och stennurar,
 dikade ut mossar o.s.v.

Han var väl något av en "uppölyst despot" i sitt uppträdande.

Ibland kunde han vara mycket hård, och någon klassutjämning skedde inte på bruket i hans tid, fast han i riksdagen glädde sig åt en del demokratiska reformer som den lika arvsrätten m.m.

Under nödtiderna var han ledamot av den stora "undsättningskommittén" i länet. Det sades om honom, att han var sparsam, men mån om att hans folk inte skulle lida nöd. Detta skyntar upprepade gånger i breven.

Hårdheten skyntar ganska skarpt i folktraditionerna, men dessutom en nästan gripande tillgivenhet, som väl särskilt omgav den äldre bruksherren, som vid sin död i juli 1856 i sitt testamente hade strukit alla skulder, som av honom beroende personer hade.

P.A.Tamm överlevde två av sina tre söner.

1806-65 blev systersonen Carl Östberg Östertys disponent.

1865-84 sonsonen Gustaf Tamm, baron, sedermera statsråd och överståthållare i Sthlm.

Landm. U. Östertys

M. Tamm-Götlind

UPL

Sägen om Tamm efter riksdagen 1800.

Enl. Hägg f. 71 gick det en sägen på Österby, att P.A. Tamm skulle bokstavligen blivit utsparkad från sitt regemente, när han av sagt sig adelskapet vid riksdagen 1800. Han skulle ha blivit dömd att springa gatlopp, och skulle bli sparkad av mannarna hela vägen.

Ingen sparkade honom.

Tamm frågade då den siste i raden: Varför sparkar du inte?

"Jag har ingen orsak", svarade soldaten (dragonen?)

Då skulle Tamm ha svarat: "Blir du utan bröd, så vänd dig till mig!"

P.A.Tamm-husbonden

Enligt fröken Anna Lindman f. på Österby 1859.

Hennes far Achates Lindman f. 1826 kom till Österby vid 17-18 års ålder som kontorspojke o.d. Mycket duglig. Blev inspektor efter C. Löwenhjelms, troligen 1851, då han gifte sig med Ebba Dahlgren f. 1827 (död vid 102 år 1929.) De umgicks livligt med gamle baron, som tyckte om sällskap om kvällarna. Fru Lindman hade ofta uppdrag att ordna med födelsedagsfirandet den 2 januari med förberedelser i deras bostad vid torget. Hon fick även ordna en del danstillställningar på Österby.

Lindmans hyste stor tillgivenhet för gamle Tammen och Anna Lindman beskriver deras intryck av honom som husbonde :

(Lindman blev sedermera förvaltare och disponent vid bruket)

Om P.A.Tamm skriver frk Lindman i brev:

Vad beträffar hans förhållande till tjänare och andra underlydande, så hörde jag alltid sägas, att han var mycket fordrande, men på samma gång välvillig och vänli. Han tålde aldrig slarv eller försummelse i arbetet utan ~~satte sig till rätta med~~ skärpa, men han

25
var ej heller sen att uttrycka sin tillfredsställelse med ett gott arbete. Mina föräldrar satte ett ofantligt stort värde på honom, och jag tror, att han i allmänhet var uppskattad och ansedd som en "rejäl" husbonde av såväl hög som låg. Dock var han nog även fruktad, om man visste, att något gått på sned, ty då skrädde han ej orden mot vem det vara månne.

UPL
M Tamm-Götlind 1911

24 gamla baron--rättvis men fruktad

P.A.Tamm //

Sadelmakarns dotter Lotten Forsberg berättade (f. 71)

När Lottens mor, en Gille, var liten kom hon bärandes på en butelj och mötte gubben Tamm vid den stora klockan. Han frågade strax:

"Vad ska du ha i den där, mitt barn?"

"Sirap" svarade flickan förskräckt.

Patron sade inget mera utan gick, men barnet mindes länge efteråt skräcken.

Ändå tyckte folket, att gamla baron var rättvis, och han ställde så, att ingen svält ihjäl eller tog skada.

Den tiden tyckte de, att det var brø som det var, men de, som hade smakat karbasen, glömde det inte så lätt.

Karbasen var ett fruktat redskap vid "kontorsbud" men sömliga föredrog kerbes framför att bli kallad till tinget. Det sades dock, att sterke karlar kunnat hote brukspatroner med redskapet.

Se tidigare uppteckn på Landsmålsarkivet

Rättvis men sträng

Osterby

P.A.Tamm 12

Gamla baron ansågs enl.frk Anjou,f.1852,vara rättvis men sträng,
 En gång kom han åkande och fick se en flicka,som inte neg--det
 var berätterskans syster.Tamm stannade vagnen och sade ifrån.
 Sedan befallde han :Kör ! och fortsatte.

Gamla fru Clara Gille f. 48 om Tammen:

"Ja,han var rar, "en dem skulle arbeta,annars så fick dem stryk!"

LIBRARY
 PUBLISHED BY THE
 NATIONAL ARCHIVES
 COLLEGE PARK, MARYLAND

Gamle barons födelsedag 2 januari.

På gamle barons 80-årsdag ¹⁸⁵⁴ sjöngs en visa till honom, diktad av en inspektor. Fru Märta Lönn förvarade den och visste, att hennes mormor varit med bland barnen, som sjungit. Det var skolbarn och konfirmander. Detta var 1854.

Österby

P.A.Tamm 13

skriven av en inspektor vid bruket, sjungen av skolbarn och nattvardsbarn. (Flera av de gamla talade om denna visa.)

2.1.

Österby Gossar och Österby Flickor
gläde vi samlas att sjunga vår sång.
Myntet vi spara uti våra fickor.
Krögaren får ej en skilling en gång.
Och när sabbaten tillstundar, vår tunga
uppstämmer muntert en Österbysång.
Men aldrig till sången vi därför oss samle
utan att bedja i hjärtat så här:
Herren beskydda den älskade gamle,
han, som av Österby gjort, vad det är.

Länge han leve och ordet det sväve:
"länge han leve" upp till vår Gud.
Glada under honom till målet vi sträve.
Lycklig den, som berodd' av hans bud.
Åkrar, som bölja av vindernas lekar,
ängar där fordom gick trask emot land,
grönskande kullar av lindar och ekar:
allt vuxit till under vårdarens hand.

Lustigt det är uti kvällen att vandra
under de täta alléernas rad.

Se, hur vattnen omslingrar varandra.

Hör, hur hamrarna bultar så gläd.

Gnistorna spraka och smederna vaka,
hamrarna skaka luften med dån.

Och huru stor är den trevnad vi smaka:

Ingen, nej ingen vill vänt härifrån.

Glad må vår sång emot himmelen tone,
gläd som basunen på domenes dag.

Österby är ju bland bruken en krona,

kronan för alla i Dannemora lag.

28 När gamle baron skulle dö

26

Österby

P.A. Tamm 15

Enligt gamle Gauffin, f. 1860

P.A. Tamm hade odlat upp hela Storängen mellan Dannemora och Österby. När han så skulle dö --det var i juli 1856-- låg han stilla i sin säng med handen över bröstet.

Då bad han att få se Storängen en gång till: "Kör ut mig dit!"

Men han fick inte. Betjänten fick befallning att sätta för hästar, men den gamle var för svag att ta ut.

Enl. Carl Hägg f 71: Gammel-Tammen var störväxt.

Hans första likkista av ek var stor, men ändå för liten. De fick göra en ny. Den första brann upp för några år sedan.

29
P.A.Tamms begravning juli 1856

Ehligt Clara Gille, f. 1848

Vid gamla barons begravning hade de tre hästar för alla vagnar-
na. En svartklädd flakvagn till ~~läket~~ (Berätterskan trodde det
var flakvagn). Kuskarna bar flor på hattarna och vita handskar.
På bruket var stort begravningskalas för alla, som hörde lagen
till. Den, som hade haft midsommarlaget fick hålla begravnings-
kalas. Från bruket gavs tilldelning: malt att brygga, mjöl och
säd och mjukt bröd. Dessutom fick de potatis och kött till soppa.
Åtta smeder bar kistan enl. skom. Hägglund, och de fick varsin
stor silversked som minne.

27

Österby

P.A.Tamm 16

Gammel-Nådan, frun på Österby herrgård

Tamm var i början på 1800talet gift med sin kusin den älskliga Anna Margareta Grill, som dock dog i barnsäng efter kort äktenskap. Efter 1½ år gifte han om sig med Johanna Charlotta Ehrenbill f. 1773, d. 1832.

Det finns en vacker nekrolog över henne, men enligt folktraditionen var hon föga avhållen. Hon hade mycket stora fordringar på folket, och mot sönerna var hon mycket sparsam. Det sades i släkten, att de uppväxande pojkar ofta inte fick äta sig mätta, ty de fick inte vid bordet äta längre än far och mor, som fick ta fär sig först. Alla tresönerna dog relativt tidigt--om nu deras motståndskraft möjligen kunde ha försvagats under uppväxttiden--det är svårt att säga. Tre döttrar dog i späda ålder i varje fall.

Fru Tamm f. Ehrenbill ville gärna heta Hennes Nåd som förvaltarfrun Löwenhielm gjorde. Men hon fick ej uppleva makens friherreskap 1841.

Sönerna skriver alltid till fadern, när de vistas hemifrån, men i

Även i klädfrågor vänder de sig hellre till fadern.

Själv var hon så rädd om sina fina klänningar, att hon vid resor till huvudstaden lät forsla dem på en oxvagn alla de tolv milen.

Då var klänningarna inhängda i ett klädskap, som fick stå upprätt på vagnen. Detta har berättats av fröken Anna Lindman.

För övrigt är hon en ganska dimmig personlighet i folkminnena.

Men det ansågs, att P.A. Tamm efter hennes död blev rörligare och enklare i sina vanor och sitt uppträdande.

32
Om brukspatronerna Tamm

Enligt fru Hilma de Faire, f. 1867 (på Lövsta)

Gamle P.A. Tamm kallades Gammel-Pelle.

Sonsonen Gustaf Tamm var avgudad på bruket, men

"Gamle Tamm var nog lite (h)amprare."

Men han höll styvt på sitt eget folk.

En smed hade klått upp en annan från annan plats, och denna klagade för baron P.A.T. Denne svarade:

"Akta dej för mina vallonsmeder, du!"

30

Österby
om PA. och
Gustaf Tamm

1

33
Brukspatron Gustaf Tamm

Österby
Gustaf Tamm 2

Österby för mer än andra ställen
Enl Carl Hägg f. 71

Gustaf Tamm var Carl VXs gunstling men ohyggligt het. Han var dessutom löjtnant.

Dragonen Förs från Österby begagnade snus och tog fram en pris i "på stället vila". Då gick löjtnant Tamm direkt fram till honom och slog honom på käften. Han skickade sedan upp honom till kasären och gav honom en tvåkrona: "Köp tobak, men sådan där skit vill jag inte se, när du är från Österby."

En historia enligt Hagg, f 71

Ett år, då det var dålig spannmål, opponerade sig dragonen Fors mot tilldelningen och förklarade, att han ville ha "riktig" säd. Han talde inte den dåliga säden.

Gustaf Tamm blev önd och tänkte slå honom, och därför skickade han betjänten Gille efter honom.

Men Fors svarade: Gå du hem och hälsa baron Gustaf, att jag ska komma, då jag först har fått sätta på mig uniformen.

Tamm var löjtnant, och dragonen visste, att han inte kunde slå en underordnad i uniform.

Men Tamm var uppretad och skaffade i stället Fors ett extra "möte" på 7-8 mån, der. Men då Fors skulle resa, hade ju humöret gått av patron, och nu lovade han sörja för Fors' hustru och barn under hans frånvaro.

35
" Baron och Gud" i folkfantasin.

33

Österby

Gustaf Tamm

På brukspatron Gustaf Tamms tid, brukade Per Adolf Gille säga, när det var fel på något:

"Ja, baron å Gud stackarn, dom ska ha skulden!"

Den gammaldags primitiva sättskipningen med kontorsbud förekom även på Gustaf Tamms Österby-tid, även om han inte begagnade farfaderns fruktade redskap karbasen= flätad läderpiska med kort skaft.

Men många av de gamle menade, att det var en viss trygghet, att alla förseelser gjordes upp på kontoret. Gamle Gauffin uttryckte saken så:
f. 1860

"Det var riktigt bra på den tiden, för hur vi levde, så aldrig att lagen anlitades, för baron han gjorde upp alltsammans."

Enl gamle Gauffin f 1860

Vid medaljering och då smederna fick diplom, bjöds mästarna upp till herrgården.

Då bjöds det vanligen mat och dryck.

När Gustaf Tamm flyttade ~~1854~~, bjöd han upp alla gamla och tog adjö av dem. Han gav dem sitt porträtt, och detta satte de oerhört värde på. Upptecknadern fick höra det berättas med varmt tonfall.

Smidesgången

Österby
Bruket
Härden

Enl kamrer Carl Warfvinge, f. 1888 (Uptecknat 1948)

Från masugnen kom långa gösar av tackjärn till gamla vallonsmedjan.

Först fördes järnet till smälthärden : en botten och fyra väggar. Man rullar fram gösen över den bakre väggen, så att den smälter i 80 kilos smältör.

I vinkel mot sidoväggarna i den ena väggen kom det rör med bläster = luft. Den pressade luften går genom härden mot blåsväggen, så att förbränningen blir starkare. Då påverkas gösen och faller ner en bit.

Nu skall kol arbetas in i järnet, så att det blir smidbart.

Smältan vänds omkring tre kvart med spett, tills den blir färdig.

Det bedömer den skicklige vallonsmeden på känn, och smältan förs till hopslagningshamnarn. Den drevs förr med vatten, nu med ånga och luft. Då slås den porösa smältan ihop till en fast massa i smältstycken.

Dessa smältstycken ska vidare värmas och bearbetas till stång-
järn. Styckena ska in i en vällugn för att bli lämpliga att
smidas ut.

Österby
Bruket
Härden 2 2

De kommer då under räckhammarn, som räcker ut smältstycket
till stångjärn.

Varje stång behandlas i två omgångar: ena halvan först, varvid
tången omsluter kolven. Sedan ska andra halvan in att värmas på nytt.
Då brukar de hålla den uträckta biten med handskar eller vantar el-
ler skinnlappar, så kallade handlappar.

Järnet brukar räckas ut till speciella dimensioner. 3 tum $\frac{5}{8}$ tjockt.

England vill ha det måttet på stångjärn. Det blir bra att lasta,
och styckena kan travas på varann.

På Österby var det både smältarmästare och räckarmästare.

Vällugnen sköttes av de unga gujarerna.

Arbetet vid hårdarna

Enligt mästersmältarn Carl Hägg f. 1871

Vid en smälthård var det fem stycken.

Mästersmältarn och mästersvennen turade vid skiften.

Var och en av dem hade en dräng, men mästarn också en hjälpkarl

Det var alltså tre stycken i det ena laget och två i det andra.

Mästarn gjorde inte så mycket själv.

Omkring 1880 försvann hjälpkarlem ur laget.

Enligt Gauffin, f. 1860 var det fem stycken vid smälthärden,

men åtta vid räckhärden. Han var själv mästerräckare.

Vällning skedde i hård förr, men nu i ugn.

Österby torde enligt Österbyborna numera vara ensamt i hela världen om det gamla vallonsmidet.

Det går mest efter nya metoder, men någotn gång får de beställning från England på smide enligt den gamla metoden, och då

blir vallonsmederna lyckliga! Samma metoder då som hos fäderna.

Österby
Bruket
Härden 3

I vatthammarn

Enligt förman Sten f. 87.

I vatthammarn var det en smältarhård och en räckarhård, där järnet välldes.

Det var inte smidbart ,förrän det fått värmas en andra gång.

Mästersvennen turade med mästarn vid själva härden

Vid räckarhärden arbetade gujar-hjälpkarl- räckardräng-mästare

Mästarn stod och värmdes järnet= välldes det och hade en gujar.

Tidigare hade han också en dräng vid sin hård.

Dräng och hjälpkarl stod och smed varannan stång från vallonhärden. De arbetade vid räckarhärden.

Gujarernas uppgifter vid vallonhärden

Gujarerna var pojkar omkring 16 år gamla. De hade tränat sedan tolvårsåldern i diverse arbete och var duktigt starka.

De skulle 1. skjuta in kol i vallonhärden--det var nästan det tyngsta arbetet

2. lägga upp alla smältstycken i en vällugn till förvärmning

3. För det tredje hade gujarerna att plocka ner smältstyckena ,
sätta dem på tänger och skjuta in dem i räckarhärden.

De fick lyfta dem,fast de vägde omkring 25 kilo,och tängerna
vägde 15-20 kilo.

När de hade smidit ut halva smältan,kallades det kolv. Smeden
lade den i vatthon, så den svalnade.Gujaren tog den med händer-
na i den utsmidda ändan, som var som en stång och stack in klum-
pen i härden. Ibland lindade han en lapp om handfästet:handlapp .
När de smed,smed de vartannat smältstycke och varannan kolv.

Räckarhärden enligt gamle Gauffin f. 1860

Österby

Bruket

Härden 6

Gujarer kunde de unga vara ungefär från 17-20 år enligt Gauffin.

Gujar av franska goujat = lärpojke

Vid räckhärden ~~(~~ Somliga sade räckarhärden, andra räckhärden) --

där arbetade fyra man samtidigt: Mästarn eller mästervennen,

dräng, hjälpkarl och gujar. Denne var passopp åt allesamman.

Mästervennen var ansvarig för mästarn. ~~De~~ turade i skift.

Förr var det åtta smältor på skift = turné: 2 $\frac{1}{2}$ - 3 timmar.

Sedan arbetade de i 4 $\frac{1}{2}$ timmars skift efter klocka. De började

med fyra timmar, men måste slopa på grund av arbete "på luppen"

Detta pågick kontinuerligt hela veckan från kl. 6 söndag kväll till kl. 9 lördag morgon.

På lördag släcktes härden och dagen var fri.

Enligt en annan släcktes härden vid 11-tiden.

På söndag morgon hade mästarn själv att "ställa härden", göra ren den och se efter, att den var riktig.

1936, då denna del av upp~~te~~ckningen gjordes, var det åtta timmars skift

skift dygnet om. I vallonsmedjan turade två lag kl 5-1, 1-9, tills

de gjort 48 timmar. Då släcktes härden.

43
Förr sov de inte mycket på dagarna, sade gamle Gauffin. De ville
prata med gumman och barnen.

Sedan de ätit hemma, gick de och lade sig på labby, 7 i stöten.

Där brukade vara tre smältare och fyra räckare.

De var två om sängen i skift. Den hann inte kallna mellan lagen.

Halmen i bäddarna byttes bara i "häandsvecka" på sommarn.

44

Smedernas "uniform"

42

Österby

Bruket

Härden 8

Smederna var i arbetet (enligt gamle Gauffin) klädda i träschor, långa lärftstrumpor, som kallades husetter, långa skjortor av lärft .I regel hemvävt hellinne. hatt, förskinn.

Under hatten stack de in en trasa: syvvö att torka svetten ur pannen med .

En smedsuniform finns kvar i gamla hammarsmedjan av 1794, som numera står som museum på Österby.

48

Lyse i smedjan

43

I smedjorna lyste de sig enl.förman Sten troligen med bränder
förr.Senare var det rovolja i lyktor och gasolja, som ansågs
farlig.

Österby
Bruket 7
Lyse

Sedan fotogén.

Jelljärn (Eldjärn)

Österby
Bruket 10

En primitiv belysning

Sett uppifrån

var ett jelljärn, en cirka
1½ m. hög påle med en järnholk
som var som en korg eller klo.

Denne påle står fortfarande kvar
på sin plats mellan gamla vallon-
smedjan och labby. Där lades halv-
kolade bränder som lyse i mörker.

---järnholk

träpåle

[Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page]

SlagghyttaÖsterby
Bruket //Enl.förman Stenf1887

Förr fanns det på bruket en slagghytta, där slaggen smältes om.

Det blev nämligen mycket ^{järn} slag på sidorna i härdarnas väggar,

och det smältes om i slagghyttan.

Den låg, där det förr stod en masugn.

48

Gubbarbete (Jfr pojkarbete)

46

Österby
Bruket 12
Gubbar

Enligt förman Sten, f. 87.

Gubbarna, gratialisterna, som slutat i hammarn egentligen, kunde dock utföra åtskilligt arbete.

De sköt in kol fram till härdarna och rullade in gäs på stora trädrullar. I dem var det hål, där spettet kunde sättas in.

Gubbarna var eldvakter i smedjan, men ersattes ibland av pojkar som vikarier.

Eldvakten fick väl senare hålla lyse på pålen utanför smedjan.

På pålen satt ett s.k. jell-järn (eldjärn) = en liten spjälkorg av järn för bränderna. Ungefär likadant hade man vid ljustring i framstammen av en båt. Likadant vid kräftfiske.

Gubbarna hade även att elda i labby med brandar = inte fullt kolad ved.

Slutligen hade gubbarna att väcka smederna vid skift.

Pojkärbete i rishärden

Förman J. Sten, f. 87 räknade upp minst 6 olika viktiga sysslor för brukspojkarna förr från och med tolvårsåldern.

- 1 att vara pådragare
- 2. hugga av ändan på glödande järnstycken
- 3. tolka = mäta under smidningen
- 4. rikta stängerna
- 5. skjuta in ved under härdarna på söndag eftermiddag
- 6. sota pannan

Kommentar: enligt förman Sten

1. Pojkarna som pådragare skulle reglera hammarn i vallonsmedjan. Som pådragare vid ånghammarn i nya smedjan fick pojken stå på en pall och lyfta på en spak.

2. När pojkarna skulle hugga av ändan på glödande järnstänger, måste de också stämpla dem med en stamp, på vilken man slog med en-kiloshammare.

3. Tolka = mäta av glödande järn under smidningen.

4. Rikta stängerna = slå på en krokig stäng med slägga, så han blev rak. Släggan vägde nära 4 kilo, så detta var ett av de tyngsta arbetena.

5. Skjuta in ved på söndag kl 3

Ångpannorna i vallonsmedjan satt ovanför härdarna med pannbotten i härden. Vatten pumpades in i pannan.

På söndag var elden på härden slocknad, tills den tändes på nytt. Pojkarna fick skjuta in ett par kubikmeter blandad ved: barr, asp, sälg, o.d. Om vintern skedde det på kölke, om sommarn på kärra. Innan man "drog på" klockan 6, skulle ångan vara uppe. Det skulle vara fullt ångtryck vid ånghamrar. Sedan vid smide värmdes ångpannorna från härdarna.

6. På lördag skulle pojkarna sota pannan och dra ut tuberna, som gick genom den.

Mästersmeden var inte nådig, om inte elden var som den skulle. Vid 11-tiden på lördag släcktes härdarna.

Enligt Sten fick pojkarna $4\frac{1}{2}$ öre i timmen, om det blev skiftarbete för dem med början söndag kväll. Det gick efter ålder och ökade lönen smånigom med 1 öre. tiden klockan 3-6 på söndagseftermiddagen räknades inte in i skiften, men betalades.

Österby
Bruket 15
Pojkar 3

Skiftgången var dock för mycket för pojkarna, ansåg Sten. De var inte avklädda på hela veckan och stormnjöt under slåttern trots hårt arbete, ty då fick de sova ut.

Under fortsättningsskolan gick de inte i smedjan.
Konfirmationsläsning gjordes på vilskift för brukspredikanten.

52
Mästersmältaren Carl Hägg, f. 71 berättade om träningen i unga år.

Före tolvårsåldern fick han sätta potatis, valla oxar och räfsa. Vid 12 år, omkr. 1883 fick han börja i smedjan med 12 timmars arbetsdag och 3 öre per timme.

Han var pådragare i verken och skötte hammarn, fast han var så ung.

Gamle Gauffin f. 60 sade att 12-15 års pojkar var eldvakter.

"De små kravlingarna fick vakta elden om lördagsnätterna i 12 timmar. De hade bara vatten att dricka. De tordes inte lägga sig i labby för att inte somna. Järnbokhållarn kunde komma på natten. Pojkarna skulle också hålla snyggt kring hammarn.

Enligt förman Sten, f. 87, så brukade på hans tid mera gamla gubbar vara eldvakter, men om en gubbe var sjuk, fick en pojke ryeka in som eldvakt. Gubbarna väcktes i labby vid skiftombyte.

53

Stålsmeden Vilhelm Bergström f. 1870, berättade om pojkarnas träning, tills de fick ansvarsfyllda sysslor redan i unga år. Bergström började själv vid 12 år i gamla stålsmedjan = "stålhammarn" som kolpojke. Han var ett slags springpojke. Lönen var 3 öre i timmen, men 1 öre mera, om de gick på skift.

Det var tolv timmars arbete, och man fick äta inom den tiden. En vecka var det 6 timmars skift 6 f.m. - 12 midnatt. Den, som hade förmiddagen, låg hemma, men de, som arbetade på efternatten låg på labby. Det var svårt att sedan få liv i dem. Det hände att väckarna sprutade vatten på dem och förde oljud för att få dem vakna.

Sedan avancerade man i arbetet.

1883 vid det nya verket blev pojkarna reglerare vid hammarn. Det hette att reglera hammarn. Hammarn drogs först med vattenkraft.

Sedan blev det ånga, och den skulle regleras.

Nästa steg var att bli värmare = dräng åt smeden.

Smeden själv satt på en stol och smidde. Värmaren stod vid ugnen och värmdes stålet och bar fram åt honom.

Pådragaren eller regleraren skulle dra på hammarn. Så sakta eller öka farten, släppa på mer eller mindre ånga.

Han skulle också sköta tolken, som visade, hur stort det smidda skulle bli. Det gällde mått på $\frac{1}{2}$ millimeter. Smeden skulle se det, där han satt och smed. Om det var något fel, kasserades det, och det blev mer eller mindre ovett.

De små reglerarna fick ibland börja smida litet med, men smederna ville inte låta pojkarna hålla på.

Bergström blev själv smed vid 18 år och hade värmare och pådragare. Men vid stålsmedjan kallades de inte "mästare". Stålsmederna kunde gå till vilken hammare som helst.

Någon får ungdomen inte gå på skift före 18 år, sade Bergström 1936. Men på dagen fick de gå redan vid 16 år.

Pojkarna o arbetstiden

Enligt C1Warfvinge f 88.

Österby

Pojkar, 7

Bruket 19

När Warfvinge kom till bruket 1907, blev det $4\frac{1}{2}$ timmars skift.
Sedan 8-timmarslagen kom till och det blev lag om arbetstidens
begränsning, hindrades det tunga barnarbetet .

Efter skolgångens slut fick pojkarna börja i stallet eller ham-
marn.

De fick ledigt för fortsättningsskola och konfirmationsläsning,
men bara för undervisningstiden .

Pådragarpojkarna hade ibland att väcka smederna på labby, om gub-
barna var hindrade av sjukdom el. dyl.

56

Överkol och överjärn

54
Österby
Bruket 20

Enligt mästerssmältaren Carl Hägg f.1871

Överkol,
Överjärn

Det beräknades visst kvantum kol för varje deciton järn.

Om det gick åt för mycket kol, fick smeden betala med avdrag på lönen. Men om han sparat kol, fick han betalt. Varje härd hade sitt eget bås i kolhuset för kontrollens skull .

Bolaget betalte 2 kr lästen för sparat kol, s.k. överkol, men samtidigt fick de ju ge 8-9 kr lästen vid inköp av kolet.

Hägg tror, att man talade om överkol och överjärn alltsedan Gammel-Tammens tid och att priset 2 kr stod kvar sedan dess.

Överjärn __. För varje deciton tackjärn (100 kilo) skulle smederna lämna minst 87 kilo smitt järn. Om det blev mera av den smältan, kallades det överjärn och betalades extra av bruket, men blev det mindre, drogs det av på lönen.

Det smederna sparat i överkol⁸ och överjärn betalades på nyår, vanligen den 2 januari. Ibland skickade de bud redan på nyårsdagen och skulle gå igenom kolen.

Vägning: överkol och överjärn

Österby

Bruket 2/

Överkol 3

Enl. Varfvinge, f. 88:

Järnet inventerades vid masugnen. Gösen vägdes och försågs med gösmärke och alla gösar antecknades. Detta var länge spelmannen Salmakar ~~Kalles~~ göra att anteckna alla gösar.

Sedan vägdes hårdens smältjärn och jämfördes.

I avbränna fick han 12 %.

Varje hård hade sitt bås i kolhuset, och där mättes s.k. överkol.

Smeder på dagsverke

Enligt fru Hilma de Faire f 1867

I gammal tid stod vallonsmedjan ibland, då beställningar saknades. I stället togs smederna till hörbärgning o.d. även vid andra gårdar, som hörde Österby till såsom Harvil, Dammen m.fl.

Gamle vallonsmeden Clas Gille f. 60 hade sålunda gått och "dagsverka" på hörbärgning.

Numera är allt jordbruk utarrenderat.

59

Bruket järnbodar i Uppsala

Enl. dr Carl Sahlin, Tekn. Museet

57

Österby

Bodar
Bruket 23

Före öppnandet av Uppsala-Gävle-banan 1874 kördes stångjärnet från Österby till Uppsala och skeppades därifrån till Stockholm.

Bruket hade då egna järnbodar nära Uppsala Ångvarns plats.

Troligen var bodarna ännu 1931 delvis i behåll, trodde Sahlin (1932)

Ibland belånades järnet i bodarna av Riksbanken, som låste bodarna och behängde dem med riksbankens sigill.

Då kunde Uppsalaborgarna säga: "Nu är det penningknipa i Österby, ty nu har bruket "stampat" på järnet."

Kolare och kolkörareÖsterby
Kolare

Kolarna hörde till de fattigaste av brukets nödvändiga arbetare.

Skomakar Hägglund, f. 1850

Det fanns s.k. stor-körare, som körde i skogen på obanade vägar. Stor-körarn satt då och red på det främsta paret hästar och red två par samtidigt. Han bar en mössa, s.k. karpus, som han drog fram över ögonen för att skydda dem för grankvistar. De hade breda vagnar, som inte kunde stjälpas, och de körde utan vägar även på sommarn.

En stor-körare hette Fransa Petter och var liten till växten. Han ville gifta sig med en barnhusflicka i Stockholm och måste då ha ett intyg från Gammel-Tammen på Österby. Tydligt kallades han däri för "Stor-körarn", ty direktionsherrarna i Stockholm skämtade och sade: "När stor-körarn är så liten, hurdan ska då lill-körarn vara?" Men någon "lill-körare" fanns inte.

Kolarna hade att hugga veden, kola den och köra fram den.

Av egen skog!

En läst kol = 12 tunnor : 1 riksdaler 12 skilling.

Österby
Kölan²

61

"Nöd led de inte", tillade gamle Hägglund. "Men de kunde ta sig fram billigt och var nöjda med sin lott. Ingen ville flytta från Österby."

Annars var nog kolarna många gånge ekonomiskt illa ute.

P.A.Tamm skriver sålunda i ett brev i juni 1841 om kolarna vid Strömbacka bruk i Hälsingland och 1840 års ovanligt rika skörd:

"Många af mina illa Skuldsatte kolare, som de förra åren måst födas från Januarii (underfärstått:ur bruksmagasinet) hade ännu i år ej uttagit ett korn hvarken till föda eller utsäde."

M. Tamm-Götlind
1841

Vallonspråk vid bruket

Enligt frk Anna Lindman ¹⁸⁵⁹, gamle Gauffin ¹⁸⁶⁰ m.fl.

Bruksfolket hade mycket tjocka l ^l

De drog gärna ihop ord.

potatis= jo ^r på ^r on

Äpplen= jef ^r on on

Ät-päron= jef ^r på ^r on

fransk ^r

Graape el gråper och gråmer= grand-père o grande-mère

Mycket franska orde mer eller mindre försvenskade:

Lavette= linneduk att torka ansiktet med.

Syvvs= trasa att torka svetten med. Smederna brukade sticka den

Husetter= långa lärtstrumpor i smedjan i hatten.

Labby = tvättrum av lavabeau

Gujar = lärpojke av Goujat

När modern Ebba Lindman kom till Österby användes mycket franska

förnamn, ex Jeannette

Många vallonnamn försvenskade: en familj Pousette kallades Puse

Chasseur nu Jägare. de Faire hade tagit upp sin mors namn.

Furbe' = hållarna för järnet enl gamle Gauffin.

"Där drogs smältan med en tång".

Turné = ett arbetsskift i hemmarn. Ex. 8 smältor på skift.

Pyscheklutar = öknamn på gruvarbetarna i Dannemora, använt av Österby smeder

Schura = skata på Österbyspråk.

För övrigt användes schuror som skällsord på Österbyfolket av Dannemora gruvarbetare. Dessa använde ordet = trasa, som lades kring bergborren för att hindra barmjålet att damma o borrvattnet att stänka.

64
"I pappas ungdom talades nog franska", sade Karolina Anjou,
född 1852.

Hon berättade även följande anekdot. P. A. Tamms fru Anhanna Char-
lotta Ehrenbill, död 1832, ansågs inte vara riktigt snäll.

Snickare Gauffin kom en gång upp med ett bord till henne. Då vän-
de hon sig till sin make och sade på franska: "Bordet är snett"

Snickaren förstod ögonblickligen och svarade på svenska:

"Nej, Hennes Nåd, bordet är inte snett, men golvet är snett!"

RESEARCH CENTER
UNIVERSITY OF MICHIGAN
SERIALS ACQUISITION
300 N ZEEB RD
ANN ARBOR MI 48106-1500
TEL: 734 763 1000

65

Brukets stallpersonal: stallmästare, kuskar, körare

63
Österby
Stallet /

Enl. Vilh. Bergström f. 1871

Stallmästaren var över alla i stallet.

Han skötte själv utfodringen av kraftfodret och höll spannmålskistan låst. Han hade också nyckeln till vagnshuset, som han upp-
~~så~~ lät högtidligen på midsommardagen.

Stalldrängen kom med sina mått och fick hackelse till djuren.

Kusken skötte barons hästar och höll munderingarna.

Körare körde brukets hö.haml och gödsel.

Bruket höll i gammal tid 60-70 hästar, alla dragonhästar.

De finare hästarna hörde till spannstallet.

Där var hingstar och unghästar.

60

Spannkörning o.d.

64
Östwrby
Stallet 2

Enl. Carl Hägg f 71

Det var mycket hästar i spannstallet
Brukspatronerna körde gärna i spann. På ^Lövsta förekom det ofta,
enligt Hägg, men det var tungt att manövrera fyra hästar. Tandem
var mera ovanligt.

Baron Gustaf Tamm på Österby körde någon gång i spann med två
hästar framför två.

Vid körning till Uppsala de fem milen kunde man ibland bruka tre
hästar i bredd.

En gång under vägs bytte man hästarna. Då hade byteshästarna ridits
dit dagen förut och skulle stå färdiga vid **bytet**.

67 Midsommar

65

Österby

Goda meddelare i fråga om midsommarfirandet på Österby förr

Midsommar 1

Fru Clara Wille f. 1848

Frk Carolina Anjou, f. 1852

Skomakar Hägglund f 1850

Mästersmeden Clas Johan Gauffin f. 1860

Dito Carl Hägg f. 1871

Stålverksförman Wilhelm Bergström f. 1870

Förman Johan Sten f. 1887

Kamrer Carl Warfvinge f. 1888, bosatt på Österby från 1907 i 640 år
m.fl.

68

Midsommarlagen och dansen

66
Österby

Midsommar

4

Vid alla vallonbruken har midsommarn sedan långt tillbaka firats som årets största högtid. Vid Österby vittnade alla om hur man beredde sig på midsommarn. Skulle man ha nya kläder, så var det till dess.

Det typiska för midsommaren var folkets indelning i lag. Detta skedde vid vallonbruken i allmänhet, men ex. på Gimo var det bara två lag: smeder och hantverkare i ett och lantarbetarna i ett annat lag. Vid andra bruk kunde det vara tre lag.

Men vid Österby var det minst fyra och ofta sex lag med starkt utvecklade ritualer.

Det har talats och skrivits en hel del om Österbys midsommarfirande, men varje berättare kommer med särskilda detaljer. Ibland gör vi en sammanfattning, ibland citeras de enskilda berättarna.

Midsommarbrygden

På de flesta bruken lät brukspatronen eller över huvud taget bruksledningen brygga midsommaröl eller dricka, som sedan utdelades på midsommarafton under något olika ceremonier vid olika bruk.

Men på Österby var det mästarnas skyldighet att brygga till midsommarlagen. Det vill säga "lagmännens" hustrur hade det ansvarsfulla uppdraget att stå för brygden, och det blev en slags tävling i att göra det bästa midsommarölet, som brukade avsmakas under en rond bland lagen av brukspatronen och hans ofta talrika gäster.

Vilh. Bergström var kanske den bästa skildraren av brygden eller dess förberedelser. Han har också själv gjort en utmärkt bred skildring till "andsmålsarkivet av midsommarfirandet.

Han sade, att före 1885 var det mästarnas skyldighet att brygga till midsommar. "En religiös väckelse kom och gjorde dem betänksamma, och flera mästare vägrade att brygga. Då räddade andra i lagen traditionen, men bryggningen blev mera ambulerande

Enligt Gauffin var lagen följande:

två stycken hammarlag, ett för vardera vallonhammaren.

ett stålsmedslag

ett hantverkarlag för snickare, sadelmakare, byggnedskarlar, skomakare o.d. Deras förmän kallades också mästare och var i rang näst efter smederna.

ett stallslag med kuskar, stalldrängar o.d.

ett lantgårdslag för lantbruksarbetarna

Till alla lagen hörde hela familjerna.

Varje lag hade sin egen majstång, som restes på lagmannens gård, men 1916, då Österby var sålt till Gimo, tog disponent Brundin bort lagen, och sedan den tiden är det endast en gemensam majstång, och den står utanför vagnshuset, där dansen går.

Brygden var alltså den första förberedelsen till midsommarn. Bergström hade alltifrån barndomen upplevat den, ty fadern var masmästare, och de brukade ha masugnslaget. Även om masugnen på våren slogs igen vid vattubrist, fick masmästaren i alla fall ha laget på midsommar.

Midsommar

5

Till brygden utlämnade bruket korn och humle.

Alla mästare och smeder erhöll en hel fjärding korn (8 fjärdingar = en tunna). Diversearbetare och pojkar fick $\frac{1}{2}$ fjärding.

Humle utdelades i liknande proportion

Lagmannen lämnade in laglistan till kontoret, som gjorde rekvisition på magasinet. Det kunde vara 15-20 familjer i ett lag.

Nu gällde det att skjuta hem kornet från magasinet, slå vatten på, så det grodde, slå det i stora tinor, så det mälte och slutligen torka det på stora plåtar i vällonsmedjan.

Om smedjan inte gick just då, så drog de på i alla fall, för "lagmältarna" skulle ju torkas. I värsta fall eldade de med ved nere i härden för att få plåten varm.

Malning av den torkade malten skedde i brukets kvarn, men mjölnaren fick inte ta tull som vanligt utan bruket betalade midsommarmälden per timme.

Sedan måste man ha en van bryggerska. Men eftersom smederna för jämnan var mycket törstiga i sitt varma jobb, så hade hustrurna god träning i att brygga dricka.

Midsommarbrygden skedde på natten ett par dar före midsommar. Lagets pojkar fick göra nytta. De fick skjuta upp vatten, och de kunde få stå hela natten och röra i vörten för att få den sval
Jfr blad om brygden i kap. Hemvanor.

Bakom stallet hade man lagt upp en stor isstack enkom fär drickat. Det var pojkarnas göra att skaffa häst och köra is till lagmännens källare. Dit fördes nu alla drickstunnorna. En del lag kunde ha omkring tre tunnor, det vill säga ungefär 480 liter dricka *el. mera*. Men så skulle det räcka att bjuda på under flera dagar i midsommarfirningen. Tunnorna skulle slås upp, då majstången restes. Den som hade laget tog fram dricka i stora kopparbunkar. Det dracks dels i muggar, dels i stora silverbägare, som kunde gå runt.

Österby
Midsommar7

Dessa bågare hade smederna i regel fått av brukspatronen för trogen tjänst och de hölls i stor ära. Men vallonerna köpte också gärna litet silversaker i stället för att sätta in på annat vis. Somliga hade små tumlare av silver i sitt bohag.

Vid lagen hämtade de upp dricka i hinkar, och alla, som kom, kunde få dricka ur samma porslinsmugg, främlingar också, ty varenda en, som kom till Österby på midsommar, gick omkring till lagen och dansade och drack. Någon annan traktering bjöds inte åt dem.

~~han själva hade köpt till en hängig sill i rhöde av tinn i midsommar till delningen. Av något hängig till stäng höll de till torg och juleket gärliga.~~

Förman Sten berättade, att drickat var så starkt en gång på stallslaget, att han blev lurig.

Majstångssupen hörde till vanorna, när majstången skulle resas. Den som hade laget, skulle bjuda på den, men "den varst dem inte fulla av", sade gamle Gauffin och tillade, att somliga nog blandade litet brännvin i drickat.

Det delades ut 2½ - 3 sillar per person. Även tobak.

Enligt Gauffin bjöds det bara dricka på midsommarafton. Men man samlades vid lagmannens stuga klockan sex och reste majstången till musik av nyckelharpor. Ingen dans kring majstången utan inne i stugan. Men när de hade delat ut sillen och smakat på drickat, gick gubbarna hem och hjälpte mor i lagården, medan ungdomen dansade i stugan. Det var vals, polska, polkett o Österbyhambo. Den har särskilt djupa nigningar och försteg.

Osterby

Midsommar 8

Herrskaperna brukade gå runt i lagen och måste överallt smaka på drickat för att bedöma ,vem som bryggt det godaste midsommarölet.

Förman Sten berättade, att somliga hade kaffe och en och annan såsom hammarlaget ibland kunde ha smörgåsbord, men detta var tydligen en senare utveckling. Det hade då också bildats ett sodtemplarlag, och så småningom gick flera andra lag ihop. När lagen uppköpte, fanns det ett hammarlag med vallonsmedjans folk, ett stålverkslag för stålsmederna, ett stallslag för all personal till stall och körning samt ett lantgårdslag.

Hägg beskrev silltilldelningen på hans tid sålunda:

På magasinet tilldelades sillen vissa marker till den, som hade laget. Det blev ofta tre sillar, ungefär 1 kilo. Sillarna fick sedan hämtas hos "lagmannen". Någon pojke bredde då upp sillen på gräset. Den, som hade laget använde sedan denna sill till trakteringen på midsommarafton och tredje dagen. Sillen lades upp på stora karotter och togs ibland med gaffel, ibland med nypan.

Hägg nämnde sill till majstångssupen, som serverades kl. 6 midsommarafton, då majstängerna restes.

Majstängerna

I gamla tider skulle lagens majstänger vara omkring 34 alnar ~~hög~~
hög. (ungefär $20\frac{1}{2}$ meter). Det blev nästan tävlan om att få den
högsta stängen, och det kunde vara roligt att pika de andra lagens
pojkar med att säga: "En sån pinne ni har tagit!". (Enligt Hägg)
Stängen brukades kilas fast i en trätrumma eller ett järnrör,
där den kilades med trækilar. Den kunde få stå till lördag efter
midsommar. Då togs den ner, när de slutat dansen.

Det egendomliga med majstängerna på Österby var att de inte
hade några armar utan var bara höga och raka. De var helt och
hållet klädda med liljekonvaljblad, som på Österby hade det
vackra namnet morgonblad. Hela trakten är full med liljekonvalje-
bestånd. Det var bruksflickornas ^{och pojkarnas} uppgift att plocka bladen, och
det gjordes gärna någon dag före midsommar, och bladen förvarades
i kalla källare till majstångsklädningen. Det var ju också flic-
korna, som klädde stängen. Mest i varje fall. Inga extra fasoner
gjordes med bladen. (Växtens blommor hette i alla fall lilje-
konvaljer enl. förman Sten, men en av de äldre sade "morgonblommor")

Lagens emblem i toppen på majstången

Österby

Midsommar11

I toppen på majstångerna sattes gärna något emblem för just det laget. Hammarlagen hade hammare, hantverkslaget hade en tavla med alla möjliga redskap på, inte riktigt i toppen. Stålverkslaget hade en hammare, som gick. Stallslaget häst och vagn eller en ryttare. Lantgårdslaget bar en häst i toppen, Godtemplarlaget hade en liten flagga, och numera, sedan det blivit bara en majstång och den till på köpet bär armar, har det kommit flagga i toppen. Men det var ingen dans kring majstångerna vid lagen, bara i stugorna. Förr var det ju nyckelharpor, men på 1900-talet blev det även en musikkår, som gick omkring till de olika lagen och spelte. Ungdomen från de olika lagen gick och hälsade på varann, så de gamla Karolina Anjou, som var en av de allra äldsta meddelarna. Man firade i minst tre, ibland fyra dagar, beroende litet på hur veckodagarna inföll.

78

Stor midsommardans på vagnslidret

76
Österby
Midsommar
12

Den verkligt storamidsommarfesten var på midsommardagen. På midsommarafton hade de fått dansa hos lagmännen till kl. 12. Sedan skulle man gå i kyrkan på midsommardagen. Smederna var högtidsklädda i hög hatt och bonjour i kyrkan.

Klockan tre skulle midsommardansen börja. Ungdomen samlades då, där spelmännen befann sig och hämtade dem, och så tågade hela sällskapet med nyckelharporna i spetsen till stallmästarn för att han skulle följa dem till vagnshuset med den stora nyckeln och ^higtligen öppna för dem. Vagnshusmarschen spelades.

Vagnarna var utflyttade, och lidret var klätt med björkar. Det var delat i två rum med bänkar som skilde dem: det var smedsändan och bonnsändan, ty vid dansen rådde den vanliga rangskillnaden. Smederna dansade i sin halva med hatten av, medan bönder och lantarbetare dansade på andra sidan av balkningen med hatten på. Inte några avsteg från dessa vanor i den gamla tiden, fast de småningom mjukades upp.

"Å harspa ska de vara, när en ska dansa i vagnshuse", sade en gammal fru Gille, som hamnade på Gimo bruk, men där rådde ^{vanor} ~~beslutar~~ fast

de där rätt tidigt brukade ha en nyckelharpa och en klarinett.

Österby

På Österby var spelmannen Sadelmakar-Kalle ^{Karl Österberg} mycket berömd och an-

Midsommar

litad vid danser. Han var son till sadelmakaren, men arbetade vid bruket som järnsynare och gick och skrev upp gösvikter o.d.

13

Det var också en spelman Wenngren från Danmemora.

Av bruket fick spelmännen 10 kr var för att spela midsommardagen och annandagen. Sedan fick de spelpengar. Då gick pojkar med en hatt och hämtade dem.

Varje gång efter slutad dans följde ungdomen spelmännen hem.

Herrskapet kom gärna till vagnshuset med sina gäster. Gammel-Tammen dansade inte själv med folket, men andra dansade, inte minst kvinnliga gäster. Detta skedde även på sonsonens Gustaf Tamms tid. En Uppsala-dam fru Ebba von Engeström f. Eketrä berättade, att hon många gånger på 1870-talet hade dansat på vagnshuset vid Österby. "en herrskapet dansade bara på smedernas sida. Där var även hantverksmästarna och deras familjer.

Vagnshuset kallades av somliga berättare för vagnslidret.

Gamle Gauffin sade, att herrgårdsdamerna brukade bjuda upp de smeder, som var kända att dansa bra. Men de stannade bara någon timme. Sedan kom herrgårdens tjänstefolk dit. De var i lag med bruksfolket och dansade tydligen i smedsåndan.

När de dansande blev törstiga, fick de gå till laget och läska sig. Åt spelmännen kunde de bära med sig en flaska. Alla, som kom till laget, blev bjudna på dricka.

Det kunde hända, att någon av bönderna som tog av mössen och bar sig hyfsat åt, fick dansa med smederna, sade Gauffin.

P. A. Tamm var mycket angelägen, att det skulle gå ordentligt till vid midsommardansen. 1823 var han själv bortrest till midsommar, men han skrev instruktioner i ett brev av den 19 juni till inspektor Löwenhielm på Österby:

"Låt folket dansa som vänligt i vagnshuset, men om oordning sker och de ej lyda, tar herrn bort musiken och låter tillslå dörrarna. Jag hoppas dock, att om de fulla som vänligt undanskaffas, skall ingen oordning förekomma."

Hur länge tillbaka hade man fått dansa midsommardans på vagnsÖsterby lidret? Ingen visste bestämt. Somliga trodde, att de hade haft Midsommar 15 seden i ett par hundra år.

Andra ansåg, att den hade börjat på P. A. Tamms tid.

Det finns en gammal historia på Österby om den saken. Någon gång i början på 1800-talet skulle ungdomen ha gått till brukspatron och begärt att få dansa i vagnshuset. Han var road av dans och frågade, om de kunde konsten. Det sägs, att han lät dem dansa för sig ^(på herrgården) en afton för att visa sin skicklighet. Därefter fick de tillståndet att dansa på vagnshuset.

De fick hålla på till klockan tolv midnatt. Tammen var själv punktlig och han fordrade noggrann punktlighet av andra både i arbete och fest.

Enl. gamle Gauffin f 1860 skulle ungdomen före o. 1801 bara ha dansat på lagen med bett patron att få låna vagnslidret. "Gärna, men ni får visa, att ni kan dansa." Så blev de kallade till "torget", där den stora klockan står och dansade några danser för patron, som gillade dem och upplät vagnslidret till midsommardans.

462

Anndag midsommar

80

Österby
Midsommar16

Arbetet var nedlagt hela midsommarhelgen. På anndag midsommar var det åter dans på vagnslidret från klockan 3 till klockan 9 på kvällen. Vid dansens slut marscherade all ungdomen runt bruket efter spelmännen. De gick Långgatan eller Gimogatan upp till Stordammsbröstet runt och andra gatan ner. Fåget upplöstes vid kolbacken vid herrgården. Masugnen låg där då.

Tredjedagen ,det vill säga egentligen fjärde festdagen kunde man begära en timmes dans extra, om det var söndag.

Tredjedag midsommar skulle majstängerna tas ner. Detta firades med ett litet kalas på lagen hos lagmännen. Dessa skulle sköta om inlagd sill, men tydligen var det hela ordnat som ett slags knytkaläs.

Var och en av männen hade med sig "en liten brännvinstår", ett kvarter brännvin sade somliga.

Hägg sade, att i äldre tid var tredjedagen roligast, för då samlades alla vid laget och varje familj hade med sig allt vad fruntimmerna kunde plocka ihop.

Gamle Gauffin skildrade midsommartrakteringen med sill, tobak och malt, viss kvantitet per person. Omkring $2\frac{1}{2}$ -3 sillar.

Midsommar 17

Tidligen avsåg han tredjedagskalaset, då han fortsatte:

Bröd tog gummor~~na~~ med sig och smör.

De hade bakat mjuk-kakor av råg och tog med sig jämte smör och färskost, så det blev kalas.

Enligt Karolina Anjou f. 1852 var det riktigt festligt på tredjedag midsonmar. Mat togs med av lagets medlemmar, och det dukades stora bord ute.

Ölet skulle drickas ur och stängen tas ner. Ungdomen dansade kring stängen och i stugan.

Det var festligt alla fyra dagarna, sade den gamla, och det kunde komma studenter dit från Uppsala.

Men fram på nittonhundratalet ville inte de yngre smedsfruarna brygga dricka.

Häggs hade haft laget en gång på nittonhundratalet och han beskrev det så: "Vi ska inte tala om vilket arbete det var för den, som hade laget. Värst var det för fruntimren.

Det kom folk från alla håll till Österby bruks midsonmarfirning, och det gör så än, fast det särpräglade är borta.

Enligt Hägg var det godtemplarna, som började seden att avsluta midsonmardansen med marsch kring bruket. Logen heter "P.A. Tamm" och bildades år 1884, starkt uppmantrad av dåvarande brukspatronen Gustaf Tamm.

Danser och danstillställningar

Jfr uppteckning ULMA 12512 1932,36

Enligt fru Clara Gille f 48

Knutdanser hade de med bakslag, när flickorna bjöd.

När pojkarna bjöd, sörjde de för mat och dryck och tvärtom.

Det var mycket brännvin på danserna. Flickorna hade dricka med sig i en flaska.

De kunde också ha mat med sig: pannkaka, kött, korv, plättar och våfflor, gjorda i fyrkantiga våffeljärn.

Skarpskyttedanser var det vid stora skolan, klädd med löv.

Österby

Dans o lek

/

Danser

84
Österby
Dans 2

enl. fru Clara Gille f 1848

I Claras barndom dansade de vals och polska men inte polkett.

"De va polkett, när ja va stor. De börja på å dansa så."

Bondjänk blev det senare efter polska.

"Då sjöng de", sade dottern fru Ström, f 1878

Danser

Enligt fru Anna Lönn, f. 1863 i Dannemora

Fru Lönn visste en hel del om olika danser.

Hon nämnde bondpolska och polkett, vals och gamla vals,
tyska polskan och slängpolska:

Tyska polskan gick enligt henne i hambotakt. (Det förefaller eget.

Den påminner ju om schottisch och brukar gå i 2/4 takt ???)

Hon beskrev tyska polskan så: Först dansa man runt, sedan dansa
den ena under den andres arm. Sedan dansa den ena framför.

Sedan omdansning. Vid omdansningen i tysk polska svängde gossen
upp flickan, så hon hoppa högt. (Jfr blad 7 i uppteckning 12512)

Det var inte värst många, som dansade tyskpolska.

Slängpolska var en pardans. De slängde varann runt för var takt.

Gamla vals dansades med nigning.

Bondpolska tycks ha varit hambo

Österbyhambon utmärkte sig av försteg och en synnerligen djup
nigning. De gick långt ifrån varann med sträckta armar i försteg.

Sedan slog de ihop med kläm, och djup nigning. I Dannemora stod
de nästan stilla under förstegen.

Österby

Dans--3

Lussidans

Enligt Clara Gille, f. Tisse 1848

Lussidans
Dans o. lek

"Lussi, då vi hade examen om dagen. Då hade vi ljus med, ser ni"

Mammorna hade med sig litet smörgås och dricka.

Spelman skulle ha dricka, han med, men inte mat.

Skolbarnen dansa långring och också två och två. De sjöng inte.

Det var inte julgran på lussidanserna.

Det var vals och polska.

Jfr. Kap om Lussidans
inlämnat tidigare.)

Lussidansen försiggick i skolan

Skolbarnen fick dansa först och den vuxna ungdomen sedan. Allt slut kl. 12. Jfr. om spelman Liss-Blommen och vargarna på kap Lussidans.

Knutdanser

Jfr uppteckning ULMA 12512 Österby 1932. o 36.

Enligt fru Hilma de Faire f. 67.

Ännu i fru de Faires barndom pågick Knutdanserna under januari.

De höll till i någon stuga och fick betala litet för sig där.

Lördagen efter bjöd flickorna på samma ställe. Det kallades

"bakslag". Men pojkarna hämtade flickorna och bar deras korgar

med förning och deras dricksflaskor. Brännvinet fick pojkarna

skaffa själva, men flickorna lämnade dem litet pengar till det.

1884 blev det goodtemplarloge på bruket med namnet P.A. Tamm.

Enligt frk Karolina Anjou, f. 1852.

Tredjedag jul var det dans. Det var ett te med sig ljus och dricks

(starkt ö.) till hemmen. På Knut då hade man mat med sig. Men kunde ha tart

med sig bl.a. Gossarna bjöd först på Knut. Sedan någon lördag bjöd

flickorna. Inte mycket brännvin då. De roade sig så billigt.

"Dansen var för oss huvudsaken"

Dans på annandag påsk

Österby

Dans Lek

Enligt Karolina Anjou f. 52

På annandag påsk dansade ungdomen.

Förr höll man styvt på helgdagar. Man fick knappt leka.

Barnens dans De gamlas dans med nigning

Barnen dansade inga sånglekar men ringdanser.

De dansade också vals och polska, polkett och francäs.

"Ja, nog kunde vallonerna dansa!" sade den gamla

Gammalvals med nigning dansades bara av de gamla.

91

Barnlek

89

Osterby

Dans o lek 7

Enl brukssadelmakarns dotter fru Lotten Forsberg å 71

Av lekar, som barnen tyckte om nämnde fru Forsberg

Räven ligger i skogen och sover

Kämpas om rum

Sista guret ut

"Latas" : då sprang de fritt överallt och slog till varann. Den slag-
ne slog nästa o.s.v.

Väve vadmal

Domaredansen m.fl.

Skära havre.

Julen

Enligt fru Clara Gille f.48

De hade ingen julhalm men mattor på golvet.

Julafton, nyårsafton och trettonafton sattes två ljus på bordet.

Man skulle inte dra ner gardin utan låta ljusen lysa.

På julmorgonen sattes ljus i fönstren.

Inte mycket julklappar, men det kunde vara ett litet paket. Ett litet förklä eller en psalmbok av pappa och mamma

Doppa i gryta

Kitteln stod på spisen hela julafton, och de fick doppa i grytan, så mycket de ville. De kokte kött och fläsk och korv, men åt det kanske inte på själva julafton.

Julkväll

Till julkvällen fisk och risgrynsgröt utan böna.

Det var inte alltid lutfisk utan kunde vara salt braxen o.d.

-Ingen julgran

I stugorna var det ingen gran, men på herrgården (1841 första gången gran nämnes i P.A. Tamms brev om julgran hos sonen på Lydinge)

Ljus till brukskyrkan om julen

Österby

Jul 2

Enl Clara Gille f. Tisse 1848

I samband med julen berättade den gamla, att alla hushåll lämnade ljus till bänkarna i kyrkan, men herrgården lämnade till kronorna.

Original
M. Tamm-Götlind
1917

95
Kyrka, skolgång och religiösa vanor

92

Österby

Kyrka, skola

Enl. Cl. J. Gauffin, f. 1860

Av en 89-årig gumma f. 1780, död 1872 Lotta Öhrn hade de hört, att vallonerna en gång om året gick till Stockholm de tolv milen för att få nattvarden i den reformerta kyrkan där.

De fick matsäck vid herrgården och gick i flock. ~~De~~ var hennes fäder, som hade gått. Sedan fick de präst vid Österby.

Andra berättade, att det var vid midsommar de företog vandringen till Stockholm, och att de fått marschpengar av bruket. Somliga trodde, att midsommartrakteringen möjligen utvecklats ur dessa brukets midsommargåvor till kyrkvandringen.

I Gauffins ungdom brukade brukskyrkan vara full med folk. Om pojkarna inte gick "te körka", fick de uppsträckning av prästen. Varje yrke hade sin bänk förr. Gauffins hade 14de bänk.

Smältarmästarna hade sin bänk--nummer 18.

Fru Lönn--dotter till Gauffin-- berättade, att hennes mormor gifte sig med en äron, men då fick hon flytta ner till en lägre kyrkbänk. Mycket noga med att inte andra gick in i mästerns kyrkbänkar.

95 En gammal smed saknade kyrkrock. Då satt han i läktartrappan.

S 3
Österby
Kyrka, skola
2

På långfredag uppträdde bruksfolket i kyrkan svartklädda och i stormhatt. De tog nattvarden vid högmässan på långfredag och juldag.

De, som hade sorg, reste sig inte under psalmerna.

På bruket finns en likkammare. Då man möter skjutsen på väg dit med en död, tar man av hatten än som i gamla dagar.

För barnen var storhelgdagarna långfredag och juldag fasans dagar. De skulle vara snyggt klädda och sitta stilla och de fick inte gå ut. Aldrig fick de göra besök de dagarna.

På påskafton skulle de äldre hugga upp den från skogen hemkörda långveden.

96

1821-42

4
Osterby
Kyrka, skola
3

På Rollins tid som brukspredikant användes väl först intet instrument vid gudstjänsten, men sedan lärde han bruksfolket att spela psalmodikon med stråke på en sträng. Nästa instrument blev en kammarorgel, men då baron Gustaf Tamm var disponent "brukspatron", skaffade hans hustru Ebba Tamm f. Tersmeden brukskyrkan en kyrkorgel, som hon själv spelade varje söndag liksom hon förut skött den lilla orgeln vid gudstjänsterna.
Baron Gustaf var i kyrkan varenda söndag.

C.G. Rollin var själv född på Österby 1797 och har utgivit en förträfflig "Beskrifning öfver Österby", ett litet häfte 1841. Han har också skrivit andra saker med motiv från brukslivet, ex Gramers (grand`mères) berättelser. 1849. Han var vän med Gammel-Tammen. och besökte gärna Österby, sedan han flyttat som kyrkoherde i Vassunda.

987

Rotar och husförhör

5
Österby
Kyrka;skola

Det var fem rotar vid bruket :Höinettes, Blankens, Sten-Örns
samt Käbbo ~~sklar~~ rotar och Lantgårds-el Gamla Österbo rote.
Herrskapet var med, då deras rote hade husförhör.

Husförhör ägde rum rotevis i skolsalen. Gud nåde den, som inte
gick dit och som inte kunde katekesen.

Det var en gång flickor, som var glada. De ville inte gärna läsa
sjätte budet. Det blev en lång utläggning, och man kom inte längre.

En gubbe hette Wall. Han var styv i kristendom, men hustrun kunde
ingenting. När hon skulle läsa, svarade gubben för henne varje
gång. Då sade prästen ifrån: "Det är inte Wall, som ska läsa utan
hustru hans. Men Wall blev inte svarslös: "Efter Mose lag är
mannen kvinnans huvud, så det kan inte prästen neka!"

1875
1875